

Природа и музика

*Музиката е сътворена от шумовете на природата
и от въздишките на душата.*

Анри дьо Рение

В началото на музиката бе... природата

Прелюдия към „Следобеда на един фавън“ на Клод Дебюси

„Пролетно тайнство“ на Игор Стравински

Симфония №6 „Пасторала“ на Лудвиг ван Бетовен

„Четири сезона“ на Антонио Вивалди

„Карнавалът на животните“ на Камий Сен-Санс

Шумоленето на гората от „Зигфрид“ на Рихард Вагнер

„Летни нощи“ на Ектор Берлиоз

Природата открай време е била извор на вдъхновение за много музиканти. Не са ли били първите хора очаровани от безкрайните звуци, които са ги заобикаляли? Песните на птиците, ритъмът на вълните, вятърът в дърветата, тътенът на гръмотевиците... Природата е първият музикант. Всички красоти в нея в един или друг момент са били претворявани в музика и са рисувани от безброй художници. Разнообразието от пейзажи, светлини и цветове, поезията на сезоните – всички прелести, които омайват слуха ни всекидневно – често са били транспонирани за песни и инструменти. Много композитори са улавяли безбройните очарования, предлагани от природата.

Природата присъства още в ренесансовата музика. Тук тя е преди всичко описателна и предназначена да изобразява директно природните елементи и стихии. На първо място тава са имитациите, и особено имитациите на птици, които вълнуват музикантите, като песента на чучулигата, на славея, многобройни ономотопеи сред думите на песните. Така в Италия един представител на бароковата музика, композиторът Джироламо Фрескобалди (1583–1643) композира едно капричио, основано на песента на кукувицата. Но това са преди всичко *Сезоните* на Антонио Вивалди (1678–1741), които изразяват първото истинско преклонение към природата – чуруликането на птиците в гората, шума на вятъра, капките на дъжда.

Природата в сърцето на романтичeskото изкуство

От Жан-Жак Русо (1712-1778) нататък, на природата започва да се гледа със съзерцателна нагласа. Самотните разходки стават за човека извор на вдъхновение сред отворените пространства на света. Природата става място на самовглъбение и на почивка от врявата и суетата на градската среда. Природата става довереница. В музиката тя започва да завладява

все нови привърженици сред композиторите на Романтизма. С тях ние навлизаме в горите с техния свят на ловци, самотни цветя, птици и заслони. Природният кръговрат (Симфония №6 на Бетовен, Симфония №1 „Пролет“ на Шуман), гората („Вълшебният стрелец“ на Вебер, „Горски сцени на Шуман, „Шумоленето на гората“ на Вагнер), водата („Хебриди“ от Феликс Менделсон-Бартолди, позната още като Концертна увертюра „Фингалова пещера“, „Красивата мелничарка“ на Шуберт, Симфония №3 на Шуман, „Година на странстване“ на Лист или „Моята родина“ на Сметана), бурята (Соната за пиано №17 на Бетовен, „Буря“ на Чайковски, или нощта (Ноктюрните на Шопен) ще вдъхновяват редица композитори, завладени от божествената природа.

Един неспирен разговор с природата

Композиторите Густав Малер (1860-1911) и Рихард Щраус (1864-1949) оставят природата да говори открито в тяхното творчество. При Малер, пленен от селския живот, звуците на природата са вездесъщи. Симфония №1, която започва с дълго въведение, позволява да чуем песента на кукувицата. При Щраус откриваме подобен афинитет към широките пространства. През XX век природата остава на дневен ред. Един композитор като Дебюси дори ще каже: Превърнах в религия мистерията на природата. Достатъчно е да чуем „Лунна светлина“, „Отблясъците на водата“, „Морето“ или „Прелюдия към следобед на един фавън“, за да осъзнаем безкрайния извор на теми, които доставя природата. От своя страна Албер Русел (1869-1937) предлага един вълнуващ балет-пантомима, вдъхновен от инсектите, „Празникът на паяка“. Морис Равел (1875-1937) композира своите „Игри на водата“, вдъхновени от нейните шумове, от водопади, каскади или потоци. Композиторите прибегват до оркестрация, пълна с изобретателност, лекота и финес. Други големи композитори като Стравински („Огнена птица“, „Пролетно тайнство“, „Песента на славея“) или Бела Барток („На открито, „Микрокосмос“, „Дневник на мушицата“ за пиано), в търсене на нови съзвучия проявяват изключителна изобретателност, за да изразят жуженето на природата. Оливие Месиен отива още по-далеч. Страстен любител на птиците, той регистрира около 70 вида и композира множество творби, вдъхновени от песните им. Търпеливо изработва комплексна и оригинална система, вярвайки, че птиците са го научили на всичко. И ако отношението към музиката е еволюирало в течение на историята на музиката, всички посочени композитори демонстрират как се твори благодарение на красотата на пейзажа, на нежната песен на птиците, на шума на вълните, на мистериозните съзвучия на Вселената. Свързвани с образите, които са ги вдъхновили, те не спират да вълнуват и да доставят безкрайно удоволствие на техните слушатели.

<https://pad.philharmoniedeparis.fr/contexte-musique-et-nature.aspx?lg=fr-FR>

Природа и музика в литературата

Сонорни пейзажи

SCHAFER R. M., *The Tuning of the world*. New York, A. A. Knopf, 1977.

CORBIN A., *Les cloches de la terre : paysage sonore et culture sensible dans les campagnes au XIXe siècle*, Paris, Albin Michel, 1994.

SMITH M. M., *Sensory History*, Oxford/New York, Berg, 2007. Voir aussi le site [<http://www.sensorystudies.org>] coordonné par l'anthropologue canadien David HOWES.

FOLKERTH W., *The Sound of Shakespeare*, Londres, Routledge, 2002 et CAZELLES B., *Soundscape in Early French Literature*, Tempe et Turnhout, Brepols, 2005.

DIERKENS A., BARTHOLEYNS G. et GOLSENNE T. (éd.), *La Performance des images*, Bruxelles, Éditions de l'université de Bruxelles, 2009.

RICHARD J.-P., *Stendhal et Flaubert. Littérature et sensation*, Paris, Le Seuil, 1970.

DOHRN-VAN ROSSUM G., *L'Histoire de l'heure. L'horlogerie et l'organisation moderne du temps*, trad. O. Mannoni, Paris, Éd. de la Maison des Sciences de l'Homme, 1997.

ROGER A., *Court traité du paysage*, Paris, Gallimard, 1997.

FRANKLIN A., *Les Rues et les Cris de Paris au XIIIe siècle*, Paris, 1874 (reprint Paris, 1984)

FINK M., *Poésie moderne et musique. « Vorrei e non vorrei ». Essai de poétique du son*. Paris, Champion, 2004.

COHEN A.-L., « Exploration of Sounds in Rutebeuf's Poetry », *French Review*, 40, 1966-1967, p. 658-667.

LEACH E., *Sung birds: music, nature and poetry in the later Middle Ages*, Londres, Cornell University Press, 2007.

ADORNO, T., *Essai sur Wagner*, Paris Gallimard, 1966.

BARRAQUÉ, J., *Debussy*, Paris, Le Seuil, 1962.

BARTHES, R., *Fragments d'un discours amoureux*, Paris, Seuil, 1977.

BARTHES, R., *L'obvie et l'obtus*, Essais critiques III, Paris, Seuil, 1982.

BAUCHAU, H., *L'écriture à l'écoute : essais réunis et présentés par Isabelle Gabolde*, Arles, Actes Sud, 2000.

BERQUE A., *Les raisons du paysage. De la Chine antique aux environnements de synthèse*. Paris, Hazan, 1995.

HYUN K., « La poétique du bonheur », in *Étude sur Bachelard*, Mineumsa, 1976.

LASSUS, M-P., « Gaston Bachelard et la musique des éléments », Actes du colloque international Bachelard et l'écriture, Dijon, 24-26 octobre 2002, *Cahiers Gaston*

Bachelard n° spécial *Bachelard et l'écriture* (Ed. par J. Libis et M. Perrot, J-J Wunenburger, Dijon, Centre G. Bachelard), mars 2004.

LASSUS, M-P., « Bachelard et la musique du ciel ». Du chant de l'alouette au phénix-musique » in *Bachelard et la musique*, Bulletin n° 11 Association des Amis de Gaston Bachelard, 2009, 8-35.

SACKS, O., *Musicophilia*. La musique, le cerveau et nous. Paris, Seuil, 2009.

SAMI ALI, M., *L'espace imaginaire*, Paris, Gallimard, 1974.

SAUVANET P., *Le rythme et la raison*, Tome II, *Rythmanalyses*, Paris, éd. Kimé, 2000.

SAUVANET P., *Rythmes et philosophie*, sous la dir de P. Sauvanet et J-J Wunenburger, 1996.

SCHAEFFNER, A., *Origine des instruments de musique* éditions de l'EHESS, 1968.

SCHNEIDER, M., « L'esprit de la musique et l'origine du symbole », revue *Diogène*, n° 27, 1959.

SPAMPINATO, F., *Les métamorphoses du son*, l'Harmattan, juin 2008.

Marie-Pierre Lassus, Башлар музикантът (*Bachelard musicien*)

Presses universitaires du Septentrion: <https://books.openedition.org/septentrion/69328>

BACHELARD, G., *La Dialectique de la durée*, Paris, Boivin, 1936.

BACHELARD, G., *L'expérience de l'espace dans la physique contemporaine*, Paris, Alcan, 1937.

BACHELARD, G., *La Formation de l'esprit scientifique*, Paris, Vrin, 1938.

BACHELARD, G., *La psychanalyse du feu*, Paris, Gallimard, 1938.

BACHELARD, G., *Lautréamont*, Paris, José Corti, 1939.

BACHELARD, G., *La philosophie du « non »*. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique, Paris, PUF, 1940.

BACHELARD, G., *L'eau et les rêves*. Essai sur l'imagination de la matière, Paris, José Corti, 1942.

BACHELARD, G., *L'Air et les songes*. Essai sur l'imagination du mouvement, Paris, José Corti, 1943.

BACHELARD, G., *Introduction aux aventures de Gordon Pym*, Paris, Stock, 1944.

BACHELARD, G., *La Terre et les rêveries de la volonté*. Essai sur l'imagination des forces, Paris, José Corti, 1948.

BACHELARD, G., *La Terre et les rêveries du repos*. Essai sur les images de l'intimité, Paris, José Corti, 1948.

BACHELARD, G., *La poétique de l'espace*, Paris, PUF, 1957.

BACHELARD, G., *La poétique de la rêverie*, Paris, PUF, 1960.

BACHELARD, G., *La Flamme d'une chandelle*, Paris, PUF, 1961.

BACHELARD, G., *Le droit de rêver*, Paris, PUF, 1970.

BACHELARD, G., *Études*, Paris, Vrin, 1970.

BACHELARD, G., *Fragments d'une Poétique du Feu*, Paris, PUF, 1988.

BACHELARD, G., « La poésie et les éléments », Causeries diffusées dans le cadre de l'URI (Université radiophonique internationale) fin 1952. Réalisation : Jean Wilfrid Garrett. Archives sonores de l'INA.

V. Музиката или песента на чучулигата

Това, което изпъква в начина на писане при Башлар, е сонорният ефект. Това е повече музикално, отколкото лингвистично писане, почиващо върху тембъра (и несвързаното), отколкото върху тона (и свързаното).

При него има нещо от първичното мислене или детското, където отношението към езика е основано върху музиката на елементите, при което светът се изразява първо посредством звуци, преди да ги превърне в думи.

За него музиката е лекота, подобна на полета на птица. тази абстрактност на красивото се изплъзва както на науката, така и на философията.

Изречението е действие, по-скоро походка, алюр. Поетите внушават определен вървеж. Всяка дума в поезията напомня на някакво телесно движение. Мечтанието не функционира като концептуалното мислене, то се носи като птица във въздуха. Така за Башлар дейността на един артист извиква образа на чучулгата: чучулигата символизира свободата и спонтанността в човешката природа.

Чучулигата или лесното и щастливо действие

Птицата се дезиндивидуализира. Остава само полет. Самият полет. Първична красота. Полетът изтрива птицата. Като творческото въображение. Въплъщение на ефимерното. „В поетичното пространство чучулигата е невидимо телце, което придружава една вълна от

радост“. Но само „вибриращата част от нашето същество може... да познае чучулигата“ (*L'Air et les songes*), не и интелектуалната, твърди Башлар, у когото активният начин на усещане конкурира рефлексивния. Именно към тази „енергийна“ страна принадлежи музиката, мобилизирайки непознати физически и умствени ресурси у човека. Обръщайки се към тази жизнена част от нашето същество, музиката според Башлар е „вибрираща материя“.

Башлар открива в чистия образ на чучулигата, едновременно полет и песен, „звуково единство, цяла музикална вселена, химн“. Функцията на този химн „е да надхвърли реалността, да проектира звуков свят отвъд мълчаливия“. С други думи, става въпрос за „отваряне на небесата в нас“ чрез пробуждането на интензивна вътрешна дейност, чиято метафора е птицата. Башлар вижда в това същество, издигащо се над облаците, самия образ на творческата свобода, която дава крила на човека и му позволява от своя страна да се превърне във възходяща сила. „Като пее за надеждата, чучулигата всъщност я създава“.

Възпявано от поетите, активното въображение или действие укрепва свободата на творчеството, която е жизненоважна за човека: „Убеден съм, че нашето оцеляване произтича от понятието за действие“, е споделял Гьоте, който също е виждал в чучулигата „изкуството като продължение на човешкия живот, като увереност, да бъдеш в съзвучие с живота и да изпитваш радост от съществуването“. Ето защо „чучулигата носи на небето радостите на земята“ и пее за надеждата: тя дава на човечеството непосредственото усещане за това щастие от движението, преживявано и чрез контакт с музиката, която (след като техническите ѝ аспекти са усвоени) не изисква никакви знания отвъд тази способност на усещанията.

Образът на птичия полет и на песента на чучулига, както и на арфата на Еол – са обичайните метафори. Башлар говори за връщане към детското изживяване на света – онова, което възрастният човек се опитва да прекъсне, за да отвори място за абстрактното мислене. Той призовава към метода на ритмоанализ и връщане към детското – учудване, очарование, връщане към свежестта на представленията на света, потъмнели от навика. Детето е нашият учител, напомня той, говорейки за чувството за ритъм: „В детството ритъмът е творец и възпитател“ единствено ритъмът е способен да ни върне младостта, на което не е способна психоанализата, на която той се явява опозиция:

„M. Pinheiro de Santos се противопоставя на работата на Фройд върху Леонардо да Винчи..., опитвайки се да обясни гениалната дейност на Леонардо като вечно детство. Творчеството не е нищо друго, освен едно постоянно подмладяване, метод на учудването, гледането с очаровани очи спектакъла на всекидневното. Всяко лирично състояние лежи върху този ентузиазъм“.

Ето защо възрастният трябва да бъде подлаган на ритмоанализ, да бъде връщан към ритмична активност, извор на младост (*La Dialectique de la durée*)..

Този активен начин на вслушване в музиката на света, на заслушване в песента на птиците, е специфична дейност на музиканта, който е призван да вижда и чува интензивно, да бъде в някаква степен Еолова арфа.

Според Башлар поетът като някой оракул ни приканва да се вслушваме в околния свят – неговата дейност е като особен природен феномен. Дешифриране на писмената на природата, четене на космогонията на света. Космическо писане, съвсем естествено, природно, на което цялата земя се явява писалище¹.

Трябва да се върнем към този мит за писането, за да разберем важността на жеста, възприеман от Башлар като акт на свобода, роден от контакта с природните елементи, както в Китай някои калиграфи твърдят, че са научили своето изкуство, наблюдавайки танцьорите или... полета на птиците².

Арфата на Еол или „небесната музика“ у Башлар

Според Башлар, човешките същества притежават „оживена арфа“, която свири сама, подобно на инструмента, който е бил поставян на входа на пещери, „заобиколени от цветя, така че вятърът да носи звуците и ароматите на градините във въздуха“ (*La Terre et les rêveries du repos*, 197). Съчетавайки „пластичност на вятъра с равновесието“, Еоловата арфа притежава уникалната способност да създава собствена музика, без да е необходима човешка намеса. Движена случайно, под действието на вятъра и космическите сили, тя е метафора за човека и съответства на неговото вътрешно състояние на духа.

В „Поетика на пространството“ Башлар обяснява, че всеки човек притежава в себе си „малка Еолова арфа, по-деликатна от всички останали, поставена от природата на прага на нашето дихание. Тази арфа трепти с вибрациите на метафорите. Чрез нея човешката мисъл пее“, което за него е друг начин да ни каже, че мечтае...

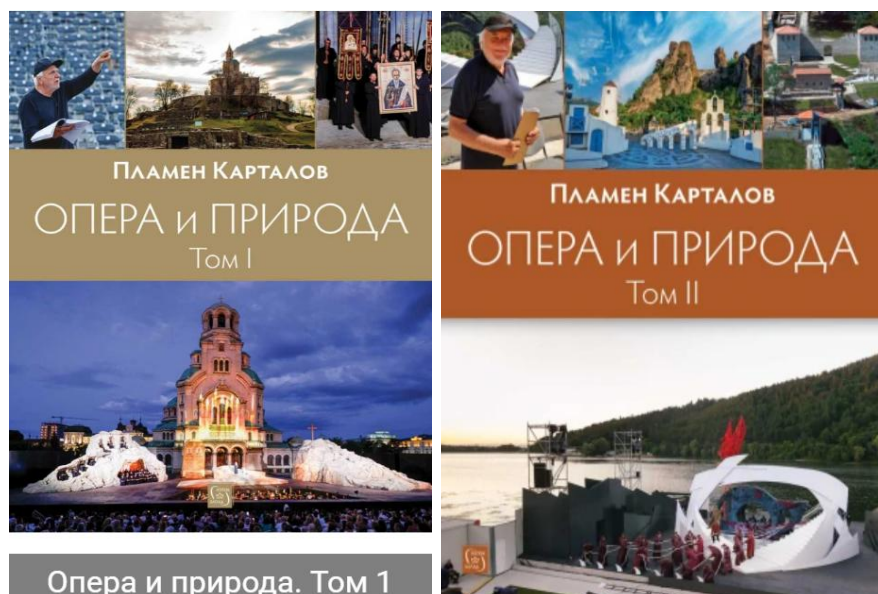
И всички наши сетива според него са Еолови арфи, които чакат вятъра да накара да затрептят техните струни, за да се чуе музиката им.

Така Башлар ни е учил да живеем в този „космос“, който ни говори и придобива смисъл, ако се вслушваме в присъщите му свойства. Именно около тази празнота, това пространство, пълно със звуци и оживявано от хиляди ритми, е изграден светът, изтъкан от невидими връзки между неща и същества.

¹ « Une rêverie de la matière », В: *Le droit de rêver*, p. 61-62.

² J. Levi, in « Langue, rite et écriture », *Paroles à dire, paroles à écrire*, sous la dir. de Viviane Alleton, éd. de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1997, p. 180.

Опера и природа

„ОПЕРА и ПРИРОДА“ е тритомно издание и представя съдбовна селекция от оперни спектакли на режисьора ПЛАМЕН КАРТАЛОВ, създадени сред природни дадености, исторически забележителности, площади, крепости, антични театри, архитектурни резервати и други необичайни пространства и традиционни терени на открито, взети от над четирийсет години постановки на режисьора. Авторът на тази единствена по рода си композиция от оперни спектакли на открито представя как операта разтваря своята мощ и емоционално въздействие сред природата в новаторска визия и интерпретация на оперната драматургия.

Има нещо магнетично в правенето на опера между небето и земята. Площадът винаги е бил най-важното място за всеки град; още в Средновековието Църквата изнася именно на площада традиционните си спектакли-мистерии, които са първите представления на синтетичния музикално-сценичен жанр, където публика и изпълнители се сливат в едно. Под благословията на звездите изкуството на оперния театър заживява нов живот – също толкова романтичен, колкото и дантелената пищност на дворцовия интериор, където е родено. На фона на материалната мизерия и духовната агония, която всеки ден ни заклежда с костеливите си пръсти, изкуството на артиста действа като противоотрова. Именно затова режисьорът е убеден, че чрез увлечението на зрителите и любезните читатели на тези токове красивата оперна традиция за спектакли на открито в България уверено ще продължи.

Том 1 включва пътя на развитието на идеята за симбиозата на операта и природата, както и снимки, професионални рецензии и други разнообразни материали за всички постановки, представени на следните четири пространства: хълма „Царевец“, площад „Александър Батенберг“, парка на Военна академия „Георги Сава Раковски“ и площада пред храм-

паметник „Св. Александър Невски“. Историята и реализацията на тези невероятни постановки от 1972 до 2024 г. е подробно представена по пленяващ и достъпен начин за всички любители на операта: <https://iztok-zapad.eu/opera-i-priroda-tom-1>

Том 2 представя постановките, осъществени при: Белоградчишките скали, пещерата Магура, крайбрежната алея във Видин, историческата крепост „Баба Вида“, Панчаревското езеро, Римския площад в Киноцентър „Бояна“ и късноантичната крепост „Цари Мали град“: <https://iztok-zapad.eu/opera-i-priroda-tom-2>